

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

3/2025

Bekova N.J., Xolmurodova G.Q.,	Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiy obrazi	82
Хажиева Ф.М., Рахимова Ш.Р.	Роль фрагментированной личности в романе «Трансатлантика» колума маккенна	86
Тўхсанов Қ.Р.	“Маснавий”да шер тимсолининг бадий ифодаси	91
MATNSHUNOSLIK VA MANBASHUNOSLIK *** TEXTOLGY AND LITERARY SOURCE STUDY *** ТЕКСТОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРНОЕ ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ		
Накимова М.И.	"Munshaot" toshbosma nusxasining matniy tahlili (muqaddima va 2-maktub misolida)	97
NAVOIY GULSHANI		
Bekova N.J., Zuxurova O.I.	Alisher Navoiy “Xamsa”sida besh raqamining ramziy-majoziy ma’nolari	101
TARIX *** HISTORY *** ИСТОРИЯ		
Orziyev M.Z., Boltayev O.O.	Jahon urushi davrida Buxoro va Turkistonda german-turk targ'ibotchiligi	106
Qurbonov M.D.	Buxoro amirligi iqtisodiy hayoti Mirza Salimbek talqinida	111
Жуманазаров А.Р., Мамадалиева Н.С.	Амир Темур ва метрология: аниклик куч манбаи сифатида	116
Нафиддинова Х.Р.	Диний қадриятлар ва маросимларнинг миллатлараро муносабатларни ривожлантиришдаги ўрни	122
FALSAFA VA HUQUQ, SIYOSATSHUNOSLIK *** PHILOSOPHY, LAW AND POLITICAL SCIENCES *** ФИЛОСОФИЯ, ПРАВО И ПОЛИТОЛОГИЯ		
Arslonov Z.D.	Yoshlar siyosatini amalga oshirishda yoshlarning funksional vazifasi	126
Xodjimuratova D.S.	Eronda parlament saylovlarining mamlakat siyosiy tizimiga ta'siri (tarixiy tahlil)	133
IQTISOD *** ECONOMY *** ЭКОНОМИКА		
Toyirov A.Y., Valiyev O.Sh., Ergashov Z.B.	Qishloq va shahar hududlari o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni bartaraf etish	138

BOBUR IJODIDA XO'JA AXROR VALIY OBRAZI**Bekova Nazzora Jo'rayevna,***BuxDU professori, f.f.d(D.S.c)***Xolmurodova Gulrux Qahramonovna,***Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti 1-kurs magistranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada Zahiriddin Muhammad Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiy haqidagi qarashlar va fikrlar chuqur nazariy tahlil qilingan. Maqolada, shuningdek, Muhammad Boburning "Boburnoma" asarida Xo'ja Axror Valiyning obraziga alohida e'tibor qaratilib, uning o'rni va ta'siri ilmiy jihatdan o'rganilgan. Bobur ijodida tasavvufiy ta'limotlar va Xo'ja Axror Valiyning falsafiy qarashlarining izlari o'rganilgan, shuningdek, bu fikrlarning asar mazmuniga qanday aks etganligi tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Zahiriddin Muhammad Bobur, Xo'ja Axror Valiy, Boburnoma, tasavvuf.

ОБРАЗ ХОДЖИ АХРОРА ВАЛИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ БАБУРА

Аннотация. В данной статье теоретически анализируются взгляды и мнения Захириддина Мухаммада Бобура о Ходже Ахроре Валии. Также в статье особое внимание уделяется образу Ходжи Ахрора Вали в произведении Бобура «Бобурнома», а также его роли и влиянию, которые изучаются с научной точки зрения. В творчестве Бобура исследуются следы суфийского учения и философских взглядов Ходжи Ахрора Валии, а также анализируется, как эти идеи отражаются в содержании его произведения.

Ключевые слова: Захириддин Мухаммад Бобур, Ходжа Ахрор Вали, Бобурнома, суфизм.

THE IMAGE OF KHOJA AHROR VALIY IN THE CREATION OF BABUR

Abstract. This article provides a theoretical analysis of the views and opinions of Zahiriddin Muhammad Babur regarding Khoja Akhror Vali. Additionally, the article focuses on the portrayal of Khoja Akhror Vali in Babur's work Baburnama, examining his role and influence from a scholarly perspective. The study explores the traces of Sufi teachings and the philosophical ideas of Khoja Akhror Vali in Babur's work, as well as how these concepts are reflected in the content of the text.

Keywords: Zahiruddin Muhammad Babur, Khoja Akhror Vali, Baburnama, Sufism.

Kirish. Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siy mosi muhim ahamiyatga ega, chunki Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy ta'limotlari va diniy hayoti Bobur davrining ijtimoiy va madaniy muhitida keng tarqalgan edi. Xo'ja Axror Valiy nafaqat diniy lider sifatida, balki uning o'ziga xos adabiy va falsafiy tasavvufiy qarashlari ham Bobur ijodiga ta'sir ko'rsatgan bo'lishi mumkin. Boburning yozgan asarlarida diniy, tasavvufiy va falsafiy ta'sirlar mavjudligi ko'rsatiladi, bu esa Xo'ja Axror Valiyning ta'limoti va u bilan bo'lgan aloqalarining ahamiyatini oshiradi. Shu o'rinda Zahiriddin Muhammad Bobur va Xo'ja Axror Valiy shaxsi haqida qisqa ma'lumotlar berib o'tamiz.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483–1530) — O'rta Osiyo va Hindistonda kuchli davlatni tashkil etgan, shuningdek, adabiyot, san'at va ilm-fanga katta hissa qo'shgan buyuk shaxsdir. Uning o'zi faqat hukmdor sifatida emas, balki adib va shoir sifatida ham mashhur bo'lgan. Bobur o'zining asarlari, xususan, "Boburnoma" asari orqali o'zining siyosiy va shaxsiy hayoti, urushlari va ijtimoiy tahlillari bilan tanilgan.

Xo'ja Axror Valiy (1404–1490) temuriylar davrida o'zining ilm fandagi ilmiy faoliyatini yuritgan buyuk siymo hisoblanadi. XV asrda Sharqdagi falsafiy tafakkuri rivojlanishida o'z o'rniga ega bo'lgan, naqshbandiya ta'limotining yirik namoyandalaridan biri, naqshbandiya ta'limotida islohotchi va davomchi, naqshbandiylikni jahoniy ta'limotga aylantirishda munosib hissa qo'shgan mutasavvuf. U Samarqandda yashab, ko'plab shogirdlar tarbiyalagan va o'zining diniy va tasavvufiy ta'limotlari bilan katta obro'ga ega bo'lgan.

Zahiriddin Muhammad Bobur tomonidan yozilgan "Boburnoma" asarining 1502-1503-yildagi berilgan ma'lumotlarini ko'rib o'tadigan bo'lsak, Bobur shu ma'lumotlarida Xo'ja Axror Valiy borasida fikrlari va qarashlarini keltirib o'tgan. Boburning yozishicha, Xo'ja Axror Valiy g'oyibona tarzda Bobur Mirzoni ham ma'nan ham ruhan qo'llab quvvatlab kelgan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi mavzusida ilmiy izlanish olib borgan adabiyotshunos olimlar haqida ma'lumot berish, bu sohada olib borilgan tadqiqotlar va yirik olimlar ishlarini yoritishga yordam beradi. Bobur va Xo'ja Axror Valiy o'rtasidagi aloqalarni tadqiq etish, asosan, ikki soha – adabiyotshunoslik va tasavvufiy tafakkur nuqtai nazaridan o'rganiladi. Bu mavzu

1. Muhammad Aliy Axmedov — O'zbekistonning taniqli adabiyotshunos olimi bo'lib, u Bobur va uning ijodi haqidagi ko'plab tadqiqotlar bilan tanilgan. Aliy Bobur ijodida diniy, tasavvufiy va adabiy ta'sirlarni o'rgangan va Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy o'g'itlari bilan Boburning ijodi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'kidlagan. Adabiyot sohasida ko'plab ilmiy izlanishlari bilan tanilgan Muhammad Aliy Axmedov nafaqat adabiy bilimlar balki, tasavvufiy bilimlarni ham o'rgangan. Bizning xulosamiz bo'yicha Axmedov ishlaridan kelib chiqib, Boburmirzo hayotida Xo'ja Axror Valiyning o'rni juda yuqori bo'lgan.

2. Shamsiddin Kamoliddinov — Boburshunoslik sohasidagi yetakchi olimlardan biri bo'lib, Xo'ja Axror Valiyning Bobur ijodidagi o'rni va tasavvufiy ta'sirini chuqur o'rgangan. U Boburning shaxsiy hayotidagi tasavvufiy ta'sirlar va Xo'ja Axror Valiy bilan bo'lgan aloqalarini o'rganish orqali uning adabiy merosini yanada boyitgan. Sh.Kamoliddinov nafaqat tarix bilimlari balki, diniy va tasavvufiy bilimlar borasida ham ko'plab ilmiy izlanish olib borgan.

3. X. Raxmatova o'zining "Xoja Axror Valiy qarashlarida ilohiy muhabbat tushunchasining falsafiy tahlili" nomli maqolasida Xo'ja Axror Valiyning diniy va tasavvufiy ta'limotlarini o'rganish va ularning Bobur ijodiga ta'sirini tahlil qilish bo'yicha ilmiy bir qator ilmiy tahlillarni olib borgan. Raxmatovanning tadqiqotlari Xo'ja Axror Valiyning Bobur yaratgan adabiy muhitga qanday ta'sir ko'rsatganini va bu ta'sirning tasavvufiy qarashlarini qanday aks ettirganini ko'rsatadi.

4. N. Komilov — Yozuvchi va adabiyotshunos, shuningdek, Boburshunoslik bo'yicha ko'plab ilmiy ishlarga hissa qo'shgan olimlardan biridir. U Bobur va Xo'ja Axror Valiyning o'rtasidagi aloqalarni tadqiq etgan va ularning adabiy an'analari va diniy qarashlaridagi uyg'unlikni chuqur tahlil qilgan.

5. B. Valixojayev — Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy ta'limotlarini va uning Bobur ijodiga bo'lgan ta'sirini tahlil qilishda o'z ilmiy izlanishlarini olib borgan. Valixojayev o'zining tadqiqotlarida Xo'ja Axror Valiyning diniy-nazariy fikrlarini va ular bilan bog'liq bo'lgan adabiy ifodalarni Bobur asarlariga tatbiq etgan.

Shuningdek, **Boburshunoslik** va **tasavvufshunoslik** sohaslarida faoliyat yuritayotgan boshqa olimlar ham ushbu mavzuda ilmiy izlanishlar olib bormoqda. Ularning ishlari Bobur va Xo'ja Axror Valiy o'rtasidagi aloqalarni yanada yoritish, o'ziga xos diniy va adabiy qarashlarni ochib berish maqsadida muhim ahamiyat kasb etadi.

Muhokama. Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi mavzusida muhokama qilish, ikki buyuk shaxsning hayoti, diniy ta'limotlari va adabiy meroslarini o'rganishda bir nechta asosiy nuqtalar va qarashlar yuzaga keladi. Ushbu mavzu bir nechta istiqbolga ega bo'lib, turli adabiyotshunoslar va tarixchilarning fikrlarini yoritadi. Quyida ba'zi muhim masalalar va muhokama nuqtalari keltirilgan:

Xo'ja Axror Valiy — tasavvufning kuchli namoyandaligidan biri bo'lib, uning diniy ta'limoti va tasavvufiy qarashlari o'z davrida keng tarqalgan. Bobur esa o'zining hukmdorligi, adabiy faoliyati va ilmiy merosi bilan mashhur. Bobur o'zining shaxsiy hayotida Xo'ja Axror Valiy bilan ilohiy aloqalarda bo'lgani, ayniqsa uning tasavvufiy ta'limotlaridan qanday ta'sirlanganligi haqida aniq dalillar mavjud emas. Ammo, bir nechta tarixiy va adabiy manbalarga asoslanib, Boburning tasavvufga qiziqishi va Xo'ja Axror Valiyning ta'limotlariga hurmat bilan qaragani ko'rsatiladi.

• **Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy ta'limoti:** Xo'ja Axror Valiyning diniy va tasavvufiy ta'limoti Bobur ijodida aks etgan. Ularning tasavvufiy qarashlari Boburning yozgan asarlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

• **Bobur va diniy ta'lim:** Bobur tasavvuf ilmiga nisbatan doim hurmat bilan qaragan. Bobur o'z asarlarida Xo'ja Axror Valiyning ta'limotlari haqida va u insonning o'zi haqida hamda tasavvufiy g'oyalari haqida ko'plab ma'lumotlarni o'zining "Boburnoma" sida keltirib o'tgan.

Boburning adabiyotga bo'lgan muhabbati va yozgan asarlari, xususan, uning "Boburnoma" asari, ko'plab diniy va tasavvufiy elementlarni o'z ichiga oladi. U o'zining hayotiy tajribalari, siyosiy kurashlari, shaxsiy va diniy qarashlari haqida yozgan. Boburning "Boburnoma"da ba'zi tasavvufiy g'oyalar va diniy tushunchalar mavjud bo'lib, bu uning tasavvufga, shu jumladan, Xo'ja Axror Valiyning ta'limotlariga qiziqishini ko'rsatadi.

Zahiriddin Muhammad Bobur, tog'asi Sulton Ahmadxonni kutib olish uchun barcha qarindoshlar birgalikda Toshkent bilan Sayram o'rtasidagi Yag'mon qishlog'iga peshvoz chiqqanlari haqida yozib qoldirar ekan: "Ibrohim ota va Ishaq otaning qabri andadur" degan jumlaning aytib o'tishni esdan chiqarmaydi. Bu ham — uning tasavvufga alohida e'tibor berganligidan dalolat beradi.

• **Tasavvuf ilmi:** Bobur adabiyotida tasavvuf aks ettiruvchi bir qator qarashlarini keltirib o'tgan. Bobur tasavvufni faqat diniy o'git sifatida emas, balki madaniyat va jamiyatni tushunish vositasi sifatida ham ko'rsatib o'tgan.

LITERARY CRITICISM

• **Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy o'g'itlarining Boburga ta'siri:** Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy ta'limotlari Boburning adabiy ijodiga ijobiy ta'sirini ko'rsatgan desak mubolog'a bo'lmaydi. Ularning o'rtasidagi ilohiy bog'liqlik va Xo'ja Axror Valiyning Boburni g'oyibona tarzda qo'llab quvvatlab turishi nafaqat diniy, balki adabiy va falsafiy jihatlardan ham tahlil qilinishi kerak.

Xo'ja Axror Valiyning Samarqandda tashkil etgan tasavvuf maktabi, uning o'g'itlariga rioya etgan shogirdlarining faoliyati va tasavvufni tarqatishdagi o'rni alohida ahamiyatga ega. Xo'ja Axror Valiyning ta'limoti va uning shogirdlari Bobur atrofidagi madaniy va diniy muhitda o'z ta'sirini ko'rsatgan.

• Xo'ja Axror Valiyning o'g'itlari va ularning ta'siri bugungi kungacha davom etib kelmoqda. Xo'ja Axror Valiyning shogirdlari ham ma'lum ma'noda Boburning siyosiy va madaniy faoliyatiga ta'sir ko'rsatgan.

• Xo'ja Axror Valiyning qo'llab quvvatlashi Boburga bevosita ta'sir ko'rsatgan va uning ham davlatni boshqarish ham adabiyot sohasida ishlar olib borishida muhim o'rin tutgan.

Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi haqida ilmiy izlanish olib borgan adabiyotshunoslar va tarixchilar turli yondoshuvlar bilan bu mavzuni o'rganadilar. Ba'zilar, Boburning tasavvufiy ta'limotlar bilan qanday aloqalari borligini tahlil qilsa, boshqalar uning diniy qarashlarini, shuningdek, shaxsiy hayotidagi diniy tafakkurini o'rganadilar.

• **Tadqiqotlar va fikrlar o'rtasidagi farqlar:** Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi haqida ishlar olib borgan adabiyotshunos olimlar tahlillari o'rtasida turli farqlar mavjud. Ba'zi tadqiqotchilar Xo'ja Axror Valiyning ta'sirini yuksak baholasa, boshqalar bu ta'sirni cheklovchi yoki noaniq deb hisoblashadi.

• **Bobur va diniy jihatlar:** Boburning diniy qarashlarini o'rganishda tasavvufiy bilimlarning o'rni beqiyos hisoblanadi. Unga qaratilgan adabiyotshunoslik va tarixiy yondoshuvlarning o'ziga xos jihatlari o'rganish ham Bobur ijodi va Xo'ja Axror Valiy shaxsi haqida yanada chuqurroq tahlil qilishga zamin yaratadi.

Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi va uning tasavvufiy ta'limotlari haqida muhokama qilish, ikki buyuk shaxsning o'zaro aloqalari, madaniy va diniy kontekstda qanday o'zaro ta'sir ko'rsatganini tushunish uchun muhimdir. Bu mavzu adabiyotshunoslik, tarix va diniy tafakkur nuqtai nazaridan keng tahlilni talab qiladi, shuningdek, bu ikki shaxsning ijodi va ta'limotlari o'rtasidagi bog'lanishni aniqlashga yordam beradi.

Xulosa. Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi mavzusida xulosa qilishda, ikki buyuk shaxsning ilohiy va g'oyibona munosabatlari, diniy va tasavvufiy ta'limotlarining Bobur ijodiga ta'siri, shuningdek, uning madaniy va adabiy ahamiyati haqida umumiy fikr yuritish mumkin.

1. **Xo'ja Axror Valiyning ta'limoti va Bobur ijodi:** Xo'ja Axror Valiy, tasavvufiy ta'limoti va diniy g'oyalari bilan o'z davrining yetakchi murshidi bo'ldi. Uning ta'limoti, shubhasiz, o'sha davrda Samarqand va boshqa hududlarda keng tarqaldi. Bobur, o'zining adabiy va siyosiy faoliyatida, diniy qarashlarida va shaxsiy hayotida Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy g'oyalari bilan ta'sirlangan bo'lishi mumkin. Bobur ijodida tasavvufning muhim o'rni bor, lekin uning asarlarida bu ta'sir aniq va to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilmagan.

2. **Xo'ja Axror Valiyning shogirdlari va ta'siri:** Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy maktabi va uning shogirdlarining ta'siri ham Bobur ijodiga salmoqli ta'sir ko'rsatgan bo'lishi mumkin. Bobur o'z asarlarida nafaqat o'zining shaxsiy hayoti va siyosiy kurashlarini, balki diniy va tasavvufiy qiziqishlarini ham yoritgan. Xo'ja Axror Valiyning tasavvufiy o'g'itlari, uni taqlid qilgan shogirdlari va o'sha davrning diniy-madaniy muhitida uning o'rni Bobur uchun ahamiyatli bo'lgan.

3. **Bobur ijodida diniy va tasavvufiy elementlar:** Bobur o'z asarlarida tasavvufiy va diniy elementlarni qo'llagan, ammo bu elementlar ko'pincha yashirin va subtil tarzda ifodalangan. Xo'ja Axror Valiyning ta'limotlari, uning o'ziga xos diniy va tasavvufiy qarashlari, Bobur ijodida naqshli tarzda aks etishi mumkin. Bobur o'zining adabiy merosida tasavvufni faqat diniy ta'limot sifatida emas, balki insoniyatni tushunish va hayotga qarash usuli sifatida ham ko'rgan.

4. **Adabiyotshunoslar va ilmiy izlanishlar:** Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi haqida adabiyotshunoslar va tarixchilarning ilmiy izlanishlari davom etmoqda. Tadqiqotchilar Boburning tasavvufga bo'lgan qiziqishini, Xo'ja Axror Valiyning ta'limotlari bilan bog'liq aloqalarni va bu ta'sirlarning uning adabiy asarlarida qanday aks etishini o'rganishadi. Shuningdek, Bobur va Xo'ja Axror Valiyning diniy, adabiy va falsafiy tarzda bo'lgan ilohiy aloqalari o'rtasidagi bog'lanishlarni aniqlashga qaratilgan izlanishlar muhim ilmiy qadriyatga ega.

Xulosa. Bobur ijodida Xo'ja Axror Valiyning siymosi, uning tasavvufiy ta'limotlari va shaxsiy qarashlari muhim o'rin tutadi. Bu mavzu, ikki buyuk shaxsning diniy va adabiy o'g'itlari orqali o'zaro bog'lanishini, shuningdek, Boburning tasavvufga bo'lgan qiziqishlarini o'rganishni taqozo etadi. Xo'ja Axror Valiyning ta'limotlari va tasavvufiy qarashlarining Bobur ijodiga ta'siri, shubhasiz, uning adabiy merosini yanada boyitgan va shaxsiy hayotining muhim qismlaridan biriga aylangan.

ADABIYOTLAR :

LITERARY CRITICISM

1. Komilov N. *Tasavvuf. Toshkent: "Movarounnahr"- "O'zbekiston", 2009. – 446 b.*
2. Valixo'jayev B. *Buyuk ta'naviy murshid. - T.: Fan, 2004.-B.65.*
3. Бобохонов.Ш., Мансур А. *Нақибандийя тариқатига оид қўлғезмалар фикристи. Т.: Мовароуннаҳр, 1993. 22-23-б.*
4. Каримов Э. *Хужа Ахрор ҳаёти ва фаолияти. -Тошкент.: Маънавият. 2003. -Б. 24;*
5. *Табаррук рисодалар. касаний М, Умрзок Б, Амин Х. -Тошкент.:2004. -Б.386.*
6. *Хасаний М. Раззокова М. Хужа Ахрорга бағишланган рисола ва мақолалар. -Тошкент.:2004.- Б.27;*